

RECENZII

DAN OCTAVIAN CEPRAGA, SORIN ȘIPOȘ, coord. – *Interpretazioni del documento storico. Valore documentario e dimensioni letterarie*, prefață de Lorenzo Renzi, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2010, 239 pag.

Dan Octavian Cepraga și Sorin Șipoș propun în acest volum câteva studii interdisciplinare realizate de un grup de filologi și istorici care investighează câteva texte și documente din perioade foarte diferite, din Evul Mediu până la perioada comunistă. Folosind metode de analiză diferite, dar urmărind cu toții intersecțiile posibile dintre valoarea socială, literară, retorică, istorică a textelor sau documentelor luate în discuție, volumul se constituie într-o interesantă dovadă a colaborării dintre umaniști de formații diferite, care au însă scopuri similare.

Una dintre temele importante care unifică acest volum este raportul dintre ideologie și cultură. Dan Octavian Cepraga se oprește asupra unui text care a fost manipulat de către propaganda comunistă, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* de Nicolae Bălcescu și îl interpretează cu mijloacele retoricii clasice. Felul în care Bălcescu folosește discursul elocvent este urmărit de Dan Cepraga, care vede acest text drept „un'operazione imponente di riscrittura mitica del passato nazionale, trasfigurato in valore simbolico nelle forme eroiche dell'epos.”(p.55) Considerat de autorul studiului drept un *exemplum*, textul lui Bălcescu este analizat din perspectiva forței sale argumentative și a capacității de a transforma documentul în narațiune. Folosind teoria argumentării propusă de C.Perelman, Dan Cepraga face o analiză filologică a textului, din care reiese felul în care dimensiunea retorică a textului conduce la transformarea lui Mihai și a bătăliei de la Călugăreni în episod exemplar, care ar trebui, dincolo de valoarea sa istorică, să dea un îndemn contemporanilor lui Bălcescu.

Tot de relația dintre istorie și ideologie se ocupă și Alvaro Barbieri, care analizează un text medieval francez, *La conquête de Constantinople* de Geoffroy de Villehardouin (post 1207). Folosind mijloacele retoricii, Alvaro Barbieri analizează discursul conducătorilor la Veneția. Lucrând cu numeroase exemple, pe care le analizează detaliat, autorul pune în lumină relația dintre valoarea de document istoric a textului și valoarea sa literară.

Roberto Scagno se ocupă de două noțiuni, „românism” și „suflet românesc”, pe care le analizează atât în contextul epocii interbelice, cât și în evoluția lor spre perioada contemporană. Trecând în revistă evoluția semnificației acestor noțiuni de la Constantin Rădulescu-Motru, George Barițiu, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Eugen Lovinescu, R.Scagno ajunge la concluzia următoare: „A mio parere, la debolezza della riflessione teorica democratica e progressista ha aperto la strada al consolidarsi delle teorizzazioni etnonazionaliste fino alle drammatiche derive verso la destra radicale e totalitaria di una parte consistente dell'élite intellettuale romana interbellica.”(p.202)

Alvise Andreose se ocupă de literatura de călătorie medievală, în particular de *Relatio* de Odorico da Pordenone, din perspectiva relației dintre autorul material al textului, în genere un călugăr, și autorul său 'real', călătorul care a dictat impresiile sale (p.125). Alvise Andreose se ocupă de diverse aspecte filologice care caracterizează acest tip de scriitură bicefală, urmărind felul în care unele expresii, nume sau nume de locuri sunt interpretate greșit de către autorul 'real' și circulația lor apoi de la un text la altul, unde devin ce în ce mai greu de înțeles.

Studiile de istorie folosesc metode de studiu diverse. Florin Sfrenguș explică felul în care informațiile arheologice obținute din săpăturile efectuate la cetatea Biharea confirmă observațiile din *Gesta Hungarorum* de Anonymus privind ducatul lui Menumorut, iar „*castrum Byhor* din opera lui Anonymus nu poate fi decât impunătoarea cetate cu valuri de pământ de la Biharea” (p.52). Barbu Ștefănescu analizează felul în care însemnările olografe de pe cărțile bisericești pot fi interpretate ca documente, din interpretarea cărora se poate explica mentalitatea țărănească din acea epocă. Mircea Brie argumentează că registrele parohiale de stare civilă din Transilvania au o mare importanță documentară pentru studiul demografiei istorice.

Două articole privesc istoria mai recentă din perioada comunistă, pe care o prezintă din perspective diferite. Sorin Șipoș expune cazul istoricului Silviu Dragomir, ministru în perioada interbelică, închis de comuniști, iar apoi urmărit constant pînă la moarte, în pofida vârstei înaintate și a valorii sale intelectuale. Aticolul prezintă mai multe rapoarte ale diverșilor informatori, ceea ce dă o imagine clară a epocii. Antonio.V.Faur face câteva considerații semantice și istorice privitoare la termenii de „bandiți”, „dușmani”, „teroriști”, reinvențați și redefiniți de către discursul comuniștilor.

Cum observă L.Renzi în prefață, „il documento storico e stato messo in rapporto con la retorica (intesa come *ars retorica*), la filologia testuale, la lessicologia, l'antropologia, l'arheologia.”(p.7) Se poate considera că, prin bogăția metodologiilor de analiză utilizate de autorii articolelor, prin modul în care au orchestrat interesția de teme și puncte de vedere asupra felului în care poate fi interpretat documentul istoric, acest volum se dovedește o importantă contribuție științifică interdisciplinară ce dovedește că filologii și istoricii au multe în comun.

ALEXANDRA VRANCEANU

A IOANA POPA, *Traduire sous contraintes. Littérature et communisme (1947-1989)*, Editions CNRS, Collection « Culture & Société », Paris, 2010, 590 p.

L'étude d'Ioana Popa, *Traduire sous contraintes. Littérature et communisme (1947-1989)*, parue en 2010 s'appuie sur la diffusion du livre à l'étranger et sur le circuit des traductions, dès l'aube de la Guerre froide et jusque près de son crépuscule en 1989 (la chute du Mur de Berlin). On nous propose une analyse socio-historique et comparative des transferts littéraires vers la France des écrits provenant des pays communistes: l'URSS et quatre de ses satellites - la Pologne, la Hongrie, la Tchécoslovaquie et la Roumanie.

L'auteur est docteur de L'Ecole des hautes études en sciences sociales et chargée de recherche au CNRS. L'ouvrage paru dans la collection « Culture & Société » coordonnée par Gisèle Sapiro reprend en grande partie la thèse de doctorat défendue en 2004.

L'introduction méthodologique suivie de trois parties inégales va de paire avec la conclusion édifiante. Les deux annexes (la présentation de l'enquête sociologique et quatre tableaux synoptiques) témoignent l'honnêteté et la complexité de la démarche sociohistorique. À cela s'ajoute la richesse des documents: 1902 traductions, 90 entretiens et bien d'autres sources publiées. Du point de vue théorique, l'ouvrage s'inscrit dans la ligne des analyses sociologiques des pratiques de la traduction de Gisèle Sapiro ou de Johan Heilbron.

Pour justifier son recueil, l'auteur s'attaque dans l'introduction au processus de traduction vu comme "vecteur spécifique des transferts culturels" (p. 5). Ioana Popa propose une catégorisation des circuits de traduction qui reflète la relation serrée entre le champ politique et le champ littéraire. On a d'une part, des circuits autorisés par le régime politique et d'autre part, des circuits non-autorisés. Chacune de ces catégories compte trois sous-catégories qui aident à la finesse de l'analyse ultérieure du matériel. Au cadre des circuits autorisés, on a le circuit *d'exportation* (traductions d'œuvres publiées dans le pays d'origine et destinées à une diffusion hors-frontières), le circuit *officiel* (les traductions d'œuvres validées par la censure - parues légalement dans le pays et dans la langue d'origine - dont le passage hors frontières est implicitement permis) et le circuit *patrimonial* (les traductions d'œuvres publiées dans le pays et dans la langue d'origine avant l'instauration du communisme qui se sont ainsi sauvées des réductions de la censure). Au cadre des circuits non-autorisés, on a le circuit *semi-officiel* (traductions d'œuvres publiées dans le pays et dans la langue d'origine mais interdites au moment de leur traduction), le circuit *parallèle* (les traductions d'œuvres faites par des instances qui s'échappent au contrôle du régime communiste - samizdats, maisons d'édition en exil - qui fonctionnent parallèlement aux instances officielles) et dernièrement le circuit *direct* (le cas où la traduction représente l'édition originale du texte, telle la situation des œuvres des écrivains exilés).

La première partie du livre (chapitres 1-3) est consacrée à la période la plus contrôlée politiquement (1947-1955), au parcours de laquelle le clivage se ressent fortement. On identifie les conséquences de la sévère bipolarisation au niveau du circuit autorisé ainsi qu'au niveau du circuit non-autorisé. L'analyse comparative relève le fait que, des pays socialistes, c'est la Roumanie qui met en place l'exportation la plus offensive.

La deuxième partie, la plus ample (chapitres 4-7), se propose de surprendre les mouvements des agents d'une période plus relâchée idéologiquement (1956 - 1967). On observe que "l'ouverture contrôlée" (p.159) des frontières politiques et culturelles de l'Europe de l'Est engendre des reconfigurations de la logique des échanges littéraires interétatiques. La diversification des circuits de traduction - dont le plus important reste toujours le circuit *officiel* - de même que l'affirmation d'une nouvelle hiérarchie quantitative représentent les plus importantes conséquences de la reconfiguration des espaces de traduction.

La troisième partie (chapitres 8-9) qui s'occupe des circuits de la traduction après les crises politiques de 1968 est consacrée surtout à l'évolution du discours non autorisé en

qualité de forme de contre-légitimation du régime totalitaire à l'international. On s'attache à montrer en quoi consistent le fonctionnement complémentaire des circuits clandestins internes et le transfert parallèle international. En Roumanie, les traductions appartenant au circuit *direct* dépassent à cette période le nombre des traductions faites par circuits *autorisés*.

Pour surprendre la dynamique des circuits de la traduction à l'époque communiste, Ioana Popa passe du regard surplombant à l'observation détaillée et de l'observation des enjeux généraux au cas particuliers (des écrivains tels Czesław Miłosz, Monica Lovinescu, Boris Pasternak ou Milan Kundera).

En dépassant l'opposition entre l'analyse interne et l'analyse externe, entre perspective diachronique et synchronique, l'ouvrage de Ioana Popa représente un véritable repère pour les études littéraires et culturelles.

ANA-SORINA NEGOIȚĂ

DEREK BOUSFIELD, MIRIAM A. LOCHER (coord.), *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter, 2008, 346 p.

Volumul colectiv coordonat de către D. Bousfiel și M. A. Locher reunește 12 studii în care conceptul de impolitețe pragmatică este abordat din diferite perspective teoretice și metodologice. Investigația vizează maniera în care impolitețea influențează dinamica raporturilor de putere existente între vorbitori, în contexte comunicative dintre cele mai variate: în sfera activității politice, în cadrul interacțiunilor cu autoritățile, în comunitățile bilingve, în comunicarea la locul de muncă sau în cea din mediul virtual.

Coordonatorii semnaleză dezechilibrul existent între ponderea considerabilă pe care o au cercetările pe tema politeții și abordările restrânse ale subiectului impoliteții. Bousfield și Locher se arată preocupați de faptul că, în timp ce interesul academic manifestat față de fenomenul politeții se reflectă într-o bibliografie a temei de peste 50 de pagini, cuprinzând mai bine de 1000 de cărți și articole, tributare unui număr de circa 9 abordări diferite, conceptului de impolitețe și fenomenelor asimilate acestuia le sunt rezervate cel mult 20 de studii. Autorii consideră că este necesar ca cercetarea lingvistică actuală să acorde o mai mare atenție componentei conflictuale a comunicării.

J. Culpeper se concentrează asupra interferențelor dintre impolitețe și putere, din perspectiva mecanismelor de construire a relației interpersonale în interacțiune. Autorul optează pentru analizarea impoliteții dintr-o perspectivă relațională, în spiritul abordărilor postmoderne, și discută conceptele-cheie de politețe, impolitețe, politețe exagerată ("over-politeness"), "rudeness" (concept a cărui echivalare în limba română este problematică).

M. Terkourafi realizează o incursiune în evoluția ideilor teoretice corespunzătoare modelului clasic al politeții, considerațiile sale gravitând în jurul noțiunii de "face". Autoarea semnaleză dificultățile care intervin în desemnarea diferitelor tipuri de impolitețe, punându-le pe seama resurselor lingvistice limitate ale fiecărei culturi și distinge

cinci tipuri fundamentale de comportament: politețea nemarcată, impolitețea nemarcată, politețea marcată, impolitețea marcată și cea desemnată prin termenul de “rudeness”.

M. A. Locher și R. J. Watts urmăresc caracterul discursiv al conceptelor “polite” și “impolite”, având în vedere demersurile asumate de vorbitori în sensul negocierii relațiilor interpersonale și a permanentei ajustări a normelor sociale în virtutea cărora interacționăm. În legătură cu interferența dintre impolitețe și putere, autorii afirmă, pe baza studierii unui corpus de interviuri politice, că distribuția prestabilită a rolurilor discursive și existența unei ierarhii specifice nu exclud schimbarea raporturilor de forță pe toată durata interacțiunii.

M. D. Garcia-Pastor analizează interfața impolitețe-putere, așa cum reiese dintr-o serie de dezbateri politice. Referindu-se la puterea manifestată în discursul electoral, autoarea evidențiază două laturi distincte ale aceluiași concept: una persuasivă, legată de scopul final asociat comunicării politice, și alta oficială, cu trimitere la legitimitatea și caracterul instituțional al demersului inițiat de actorul politic. Garcia-Pastor identifică mai multe strategii ale impoliteții, prin intermediul cărora adversarii politici își construiesc propria imagine sau influențează imaginea celuilalt.

D. Bousfield face o analiză a impoliteții în cadrul interacțiunilor cu autoritățile, pornind de la premisa că astfel de contexte presupun o permanentă luptă pentru putere, iar principalele mijloace de (re)afirmare sau contestare a puterii vizează apelul la mecanismele politeții și/ sau ale impoliteții. Autorul discută două tehnici principale: impolitețea explicită sau directă (“on record politeness”) și impolitețea implicită, obținută prin mecanisme ale indirecției (“off record politeness”). Bousfield apreciază că strategiile impoliteții “off record” pot fi la fel de eficiente precum cele din prima categorie.

H. Limberg tratează problema folosirii amenințărilor în interacțiunile de natură conflictuală, în cadrul mai general al relației dintre agresivitate, impolitețe și manipulare prin limbaj. Materialul observat reflectă confruntările dintre reprezentanții autorităților și agresori, maniera în care se distribuie puterea în astfel de contexte nefiind întotdeauna foarte clară, întrucât presiunea exercitată de autorități este adesea contracarată prin diferite tehnici.

D. E. Archer este singura autoare din întregul volum care apelează la date de ordin istoric, urmărind impolitețea în interacțiunea din sala de judecată specifică secolelor XVII-XVIII. Pornind de la premisa că impolitețea se subordonează categoriei mai largi a agresivității verbale, Archer arată că, în contextul comunicării din sala de judecată, intervenții care în alte circumstanțe reflectă impolitețea, nu mai sunt resimțite ca atare, ele înscriindu-se în practicile obișnuite ale genului și reflectând specificul rolurilor interacționale.

S. Schnurr, M. Marra și J. Holmes analizează impolitețea manifestată în mediul profesional, acceptând ideea mai generală că normele de politețe sunt deosebit de importante în comunicarea la locul de muncă. Sunt identificate două situații particulare: a) un discurs aparent politic, dar care poartă un mesaj cu caracter nepolitic și b) un discurs aparent nepolitic (dezvoltat, de regulă, dinspre superiori spre subalterni), dar care este “politic corect” în limitele cadrului interacțional în care a fost produs. Louise Mullany completează această abordare cu referințe de ordin etnografic și se preocupă de felul în care impolitețea și puterea se manifestă în discurs, oferind informații despre construirea

identității interactanților și dezvăluind, în același timp, stereotipii specifice sexelor. Autoarea pune în discuție prejudecățile care vizează femeile în mediul profesional.

H. R. Cashman pune problema percepției pe care o au vorbitorii despre schimbarea codului, resimțită adesea ca un act de agresiune deliberată la adresa interlocutorului. Autoarea se folosește de interviuri, chestionare, jocuri de rol și interacțiuni autentice pentru a arată că, în unele situații de comunicare interculturală, schimbarea strategică a codului și folosirea unei limbi pe care ceilalți participanți nu o cunosc, poate să corespundă și unui comportament politicos.

S. L. Graham tratează cazul comunităților virtuale, propunând înțelegerea listelor de “bune practici” impuse utilizatorilor care accesează anumite pagini de internet ca pe un potențial manual ce furnizează reguli ale (im)politeții în acest tip de comunicare.

Atât prin noutatea perspectivei, cât și prin structura adoptată, volumul de față reunește contribuții relevante care oferă o privire de ansamblu asupra vastei problematice a relației dintre impolitețe și putere. Cartea reușește să sintetizeze principalele controverse din teoria clasică a politeții, raportându-se totodată la abordările post-moderne, pentru a contura posibile direcții pentru investigațiile viitoare din această nouă arie de cercetare. Un asemenea demers are meritul de a reflecta multiplele fațete ale temei impoliteții, supunând atenției cititorilor un fenomen al cărui impact major în comunicare se cuvine conștientizat.

RAMONA-MARIA NECULA (ZVIRID)